

“Ben ve Öteki” Bağlamında Yakup Kadri’nin *Sodom* ve *Gomore* Romanında Yabancı Askerler

Birol Bulut¹

Öz

Roman toplumsal şartları ele alması, eleştirel bakış açısı sunması, sosyolojik tespitlerde bulunması bakımından sosyal ve siyasi yaşamla iç içedir. Yazar, yaşadığı toplumun meselelerini zaman, mekân ve kahraman kurgusuyla yeniden üreterek dile getirir. Yakup Kadri Karaosmanoğlu’nun 1928 yılında yayımlanan *Sodom* ve *Gomore* başlıklı romanı, Türk milletinin bağımsızlığının tehlikeye girdiği bir dönem olan İstanbul’un işgali ile Milli Mücadele dönemi arasında İstanbul’da yaşanan olayları anlatır. İşgal vesilesi ile itilaf askerleri kendi yurtlarından koparak Batı’nın yüzyıllardır “Öteki” olarak gördüğü Doğu’ya gelir. I. Dünya Harbî’ni kazanmanın vermiş olduğu güçle ve oryantlizmin ürettiği basmakalıp tarihsel nazariye ile İstanbul ve ahalisini ötekileştiren bu askerler romanın sonunda karşılaştıkları gerçeklikle tahayyül ettikleri manzaranın uyuşmadığının farkına varır. Türkler için de işgali gerçekleştiren yabancı askerler kimlikleri, dış görünüşleri, hayat tarzları, davranış biçimleri ve Batı’yı temsil etmeleri hususunda “Öteki”dir. Roman bir anlamda İstanbul’da “Ben”ini kurmak isteyen “Öteki”lerin mücadele alanıdır. İstiklal Savaşı’nın kazanılmasının ardından kendini gösteren bu mücadele sona erer ve herkes ait olduğu yere döner. Çalışmamızda *Sodom* ve *Gomore* romanının kahramanlarından olan yabancı askerler üzerinden “Ben ve Öteki” kavramları tarihî ve sosyolojik perspektif göz önünde bulundurularak incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Ben • Öteki • Yakup Kadri • Sodom ve Gomore • Roman • Asker

Foreign Soldiers in Yakup Kadri’s Novel Sodom and Gomorrah in the Context of the Self and the Other

Abstract

Novels are intertwined with social and political life in terms of dealing with social conditions, presenting a critical point of view, and making sociological determinations. Authors express the issues of the society in which they live by reproducing these through time, space, and hero fictions. Yakup Kadri Karaosmanoğlu’s novel *Sodom* and *Gomorrah* was published in 1928 and tells of the events that took place in Istanbul between the occupation of Constantinople, a period in which the independence of the Turkish nation was in danger, and the period of the National Struggle. On the occasion of the invasion, the Entente soldiers had left their homeland and come to the East, which the West had viewed as the “other” for centuries. With the strength of winning World War I and the stereotypical historical theory produced by Orientalism, these soldiers who had marginalized Istanbul and its people realized that the reality they encountered at the end of the novel did not match the landscape they had imagined. For Turks, the foreign soldiers who carried out the occupation were the “other” in terms of their identity, appearance, lifestyle, behavior, and Western representation. This struggle that manifested itself after the victory of the War of Independence ended, and everyone went back to where they belonged. This study examines the concepts of self and the other through the foreign soldiers who are the heroes in the novel *Sodom* and *Gomorrah* by taking into account historical and sociological perspectives.

Keywords: Self • Other • Yakup Kadri • Sodom and Gomorrah • Novel • Soldier

1 Sorumlu yazar: Birol Bulut (Dr. Öğr. Üyesi), Kırklareli Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Kırklareli, Türkiye Eposta: birol.bulut@klu.edu.tr ORCID: 0000-0001-8578-9896

Atıf: Bulut, B. (2022). “Ben ve öteki” bağlamında Yakup Kadri’nin *Sodom* ve *Gomore* romanında yabancı askerler. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 42, 237-259. <https://doi.org/10.26650/SJ.2022.42.1.0015>

Extended Summary

The work *Sodom and Gomorrah* appeared before readers in 1928 and tells of the events that took place between the Allied occupation of Istanbul and the National Struggle. One of the themes of the work is the encounter between self and other on the axis of East and West. This encounter has the occupation forces representing the West, in particular the British and the French, some of the local people who acted alongside these soldiers, the non-Muslim subjects of the Ottoman Empire, and the Turks who still believed in independence and did not want to accept this invasion.

The Introduction discusses the relationship between self and other and the East-West plane of this relationship. The first heading of the text, which is examined under four main headings, is “The Domination of Foreign Soldiers: The Slave-Master Relationship;” its subject deals with the foreign soldiers’ encounters with Turkish people and is based on Hegel’s master and slave dialectic. In the novel, Captain Jackson Read, who was in Istanbul for the Occupation, had military and administrative duties, and been raised with military discipline, is described as the “master.” The first hero the British officer encounters is the manicurist girl. The girl is attracted to Jackson Read. But the British officer has no feelings for the girl who comes up to his feet to give a manicure. For him, the existence of the girl consists of meeting his own needs. Sami Bey, who hosted Jackson Read at the beginning of the novel, is merely the enslaved type. Retired from *Düyun-u Umumiye*, Sami Bey has a European style and meets up with Jackson Read thanks to his wide circle in *Beyoğlu*; after two or three meetings, he invites him to his home and aims to gather benefits. Sami Bey, who opened the doors of his house to the occupation forces until the end, is not disturbed by the fact that his daughter Leyla is seen with foreign soldiers and is also pleased with the situation. After all, at the end of the novel, Sami Bey is seen to have not believed in the National Struggle; he doesn’t think he’ll succeed and feels Istanbul will again be under the domination of the Turks. Sami Bey acts with the reflex of unconditional obedience as one whose self-consciousness has been erased and sees the British as the masters. Necdet opposes the occupation forces in the book and is depicted as an enemy of the British; he hates the foreign soldiers in general for their occupation of Istanbul, as he is particularly interested in Leyla more than Jackson Read. Realizing the situation, the occupation forces try to erase Necdet’s self-awareness as they view themselves as the master (i.e., capable of dominating anyone they want). Necdet is seen to lose the fight to the occupation forces, who are shown as the “self” at this point because his anti-British sentiment did not turn into action; as a result, he evolved to having a slave mentality and was marginalized before he could reach self-awareness. In addition, features such as the French organization of a concert for the injured French soldiers in the *Çanakkale* Front and its advertisement in the newspapers for days, and the printing of invitations in English and French for Leyla’s invitation, and the marginalization of Istanbul’s Turkish identity indicated that the occupation forces acted with the consciousness of master and that some people like Leyla had accepted the slave mentality.

When coming to the final stages of the occupation, Captain Jackson Read and George Marlow make an account of the loss of their struggle with the Turks. Here Jackson Read is seen to belittle the Turks' victory and to still consider himself the master despite losing this war. Seeing the rest of the world as slaves who are obliged to serve them, the Captain wants to return to his homeland as soon as possible to benefit from this abundance. But Marlow says it's a sick view. According to him, the British people marginalized everywhere and everyone except themselves. Partial acceptance appears in the letter Jackson Read wrote to his mother near the end of the occupation regarding the lost struggle against the Turks, who are seen as the "other." For the Captain, who is glad to leave these lands despite the lost war, the Turks should be under the rule of his "self". In the continuation of the letter, he mentions the Turks' hatred toward the British. Jackson Read, who takes the shape of the "self" with these expressions, changes the method of struggle and purposes that the other is unable to achieve self-consciousness by always retaining a dependent mentality.

Necdet is the only hero to overcome the slavery mentality and create a new consciousness in the novel. He cannot tolerate foreign soldiers persecuting the Turks. Witnessing insults to a crippled soldier on the tram is the particular beginning of Necdet's self-awareness. Leyla was the reason for Necdet's lack of self-consciousness at the beginning of the novel. By being isolated from Leyla, he grew to want to remove the othering in his own country and enslaved environment, and even entered a new struggle with the enemy forces.

The section Foreign Soldiers as Others, being the second heading of the study, involves the Occidental views of Cemil Kâmi and Necdet from among the heroes of the novel. The most distinctive feature of Necdet is that he had a grudge against the occupation forces, especially the British, and saw them as the other and strangers to the city. The narrator attributes the roots of Necdet's hostility toward the English to the ideas he'd received from Heine as a result of his education in Germany followed by the invasion of the country. Necdet's grudge is defined as Anglophobia. The elements that make up Necdet's "self" are his determination to struggle, self-sacrifice, honor, and patriotism. Cemil Kami, on the other hand, is disturbed by the foreign soldiers he encounters in Istanbul, having returned after a long time away. The identity that forms Cemil Kami's "self" are racial characteristics such as the language and appearance that are part of this identity. Apart from these, the countenances he encounters and the language he hears appear to him as the "other."

The third heading, The Manifestation of Western Consciousness: Foreign Soldiers and Women, addresses the perspective of women and their attitude toward foreign soldiers in the context of the soldiers' romances with the women from the perspective of the "self" and the "other." Leyla stands out from among these women. When Jackson Read is with Leyla, he emphasizes her otherness and expresses his admiration for her

exoticism, dark skin, and black eyes. Fearing that falling in love with a Turkish girl in Istanbul, the place he'd come to invade, would cause him disgrace in London, the Captain questions his relationship with Leyla. This is because his tradition encounters everything outside his own race and culture as the "other." Leyla is depicted as an English enthusiast in the novel; she is a subject of the West who's been estranged from the society in which she lives, is curious about modern life and a fan of the English, enjoys showing this, appears snobby and snooty in the presence of strangers, runs about from evening tea to morning strolls, and has no livelihood. Leyla's modern passion for life and European lifestyle are the most important things connecting her to Jackson Read. Leyla has no element that reveals her Turkish identity because she consciously been assimilated. Azize Hanım [Lady Azize] and Madam Jimson show similar characteristics. The only difference between Azize Hanım and Madam Jimson is religion. Although both are members of this society, they are of the type who reject their identity, try to get a high-ranking occupation officer despite being married, and act like Westerners who claim no chastity.

The last heading, Imaginary Other, discusses the traces of the image of the Imaginary East as created by the West in the Orientalist discourse. With no experience of the East, the West has made it an object of desire in its mental world, denigrated it when appropriate, and shaped it through the whims of its prejudices. Eastern women, sultans, harems, sexual fantasies, concubines, hamams [bathhouses], sheikhs, and pashas occupy important places in this imagining. In the novel, foreign soldiers use Western-produced images of the East while describing each of them negatively. The depiction of the Imaginary East is processed through Captain George Marlow in particular. For example, Marlow likens Jackson Read to an Ottoman pasha while expressing his lassitude and relationship with women. In Marlow's perception of the East, a pasha involves a lazy sexual element of one who is surrounded by beautiful concubines, has a large harem, lays down with a new woman every night, and smokes hash and hookahs. The idea of the Imaginary East is generally presented through Captain George Marlow, stemming from his desire to realize his sexual perversions and fantasies in the geography of the "other." The traces of the sultan myth from *A Thousand and One Nights* are seen in Jackson Read's encounter with Şehnaz Sultan. According to this myth, the "sultan princess," or Sultana, is beautiful, adorned with various jewels, lives in the palace, is fairy-tale-like, and an object of desire whose husband suddenly chases after due to her inviting demeanor. The Sultana in the novel is the niece of the sultan and wife of Nail Pasha. Jackson Read considers the encounter "an adventure" because he knows the Sultana is married. He emphasizes her mystery by calling her a woman whose "skin has not seen the sun." Jackson Read carefully examined the palace where the Sultana lived, her clothes and behavior, and then exited the fairy-tale world. Both Marlow and Jackson Read realized that the reality they encountered in Istanbul did not match the East of their dreams.

Anlam ve sınıflandırma şekli bakımından geniş bir kavram alanına sahip olan "öteki"; "ben"den olmayanı, bana yabancı olanı temsil eder ve "ırk, etnisite, din, mezhep" gibi toplumsal yahut kültürel kimlik ifade eden kategoriler üzerinden belirlenir (Emiroğlu & Aydın, 2003, s. 661). Birbirinden farklı nitelikleri içinde barındıran bireyler/toplumlar, bu kategoriler bağlamında "öteki" ile ilişki kurarak kendilerini tanımlama gereği duyar. Öznenin kendini ayırıştırması farklılıklar üzerinden gerçekleşeceği için "ben" in kendini tanımlaması "öteki" nin varlığıyla anlam kazanır. Bu bağlamda "ben" ve "öteki" arasındaki ilişkiyi temelde belirleyen unsur ise "tarihsel deneyimler ve ulusal uygulamalar" (Schnapper, 2005, s. 26) şeklinde ifade edilebilir.

Milliyetçiliğin yükseldiği, sömürgeleştirmenin yayıldığı, politik faaliyetlerin hız kazanmaya başladığı ve bunun sonucunda toplumsal ayrışmanın meydana geldiği 19. yüzyıl itibariyle kendini ve ötekini, tanıma ve tanımlama gerekliliği baş gösterir. Tarihi ve millî perspektifler bağlamında kurulan diyalog üzerinden bu ilişki biçimindeki farklılaşmayı sağlayan ilk etmen kültürdür. Öznenin kendine has yapısından doğan kültürel ölçütler ötekinin konumunu belirler. Bu konum öznenin öteki ile ilişkisinde kendine biricik bir alan açar. Böylelikle öteki üzerinden kendini yücelten özne, ötekine farklılıklar üzerinden anlam yükleyerek onu aşağı bir konumda görür (Schnapper, 2005, s. 40). Sonuç olarak "ben", kendi varlığının bilincine ulaşarak çizdiği sınırlar çerçevesinde "öteki"ni dışarıda bırakır. Diğer bir açıdan bakılacak olursa da "öteki"ni kuran söylem "ben"i inşa edecektir. Hangi noktadan değerlendirecek değerlendirelim "ontolojik olarak 'ben' ile 'öteki' arasındaki ayırmadan kurtulmak mümkün değil[dir]" (Kalın, 2021, s. 15).

Literatüre bakılacak olursa "ben" ve "öteki"nin ilişkisi genel itibariyle Doğu-Batı arasındaki ayrımı ifade etmek için kullanılır ve öncelikle oryantalizm ile kendisini gösterir. Oryantalizmin "tarihsel ve maddi ölçütler taşı[dığını]" ifade eden Edward Said'e göre: "Oryantalizm Doğu'yu konu edinen kuramların tamamı, verilen beyanlar, takınılan tavırlar, yapılan benzetmeler, bir cins öğreti, yönetim biçimi veya hükümet şeklidir. Kısaca bu cins oryantalizm, Batı'nın üstünlük sürdürme taktiği, Doğu üzerinde otorite kurma çabası[dır]" (1998, s. 14). Batı, Doğu'yu bilme amacından sıyrılıp menfaatleri doğrultusunda yeniden üretip nesnelleştirip hakimiyet altına alacağı ve ötekileştireceği bir sistem dizayn eder. Bu noktada oryantalizmin sadece kültürel, ilmi yahut siyasi bir alan olmadığını söyleyen Said onu: "estetik, bilimsel, ekonomik, sosyolojik, tarihe ait ve filolojik metinler aracılığı ile 'aktarılmaya' çalışan bir cins jeo-ekonomik görüşler bütünü" olarak ifade eder. Bu bir nevi Batı'nın çıkarlarına hizmet eden yönlendirmeleri içerir ve bu yönlendirmelerin düşünce mimarları ise İngiliz ve Fransızlardır (1998, s. 14–26).

Doğu ile Batı, coğrafi bir anlamı haiz olmaktan ziyade ilmi, içtimai, kültürel gibi çeşitli hususlarda karşıtlıkları içeren iki farklı dünyayı ifade etmekle beraber birbirinden de etkilenen görünmez çizgilere sahip iki ayrı cephe (Hentsch, 1996, s. 17).

İlkçağlardan itibaren ticari faaliyetlerle birbirinden haberdar olan bu iki kutup arasında Doğu'nun Batı'ya göre daha refah bir konumda olduğu görülür. Süreç içerisinde Batı'nın, Doğu'nun zenginliğinden pay sahibi olmak istemesi üzerine ona saldırmasıyla beraber Doğu ile barışçıl bir ticari alışveriş tesis etmeye çalıştığı da görülür. Tarihe bakıldığında iki kutbu temsil eden güçler değişse de bu paradoksal durum yani “Asya ve Avrupa arasındaki çelişkilerin, çatışmaların ve ilişki biçimlerinin temel niteliği asla değişme[z]” (Bulut, 2004, s. 18–19). Yunanlıların bugünkü Batı'yı temsil etmesi bakımından Pers-Yunan savaşları, Truva Savaşı bu iki dünya arasındaki mücadelenin ilk darbesi olarak görülür (Hentsch, 1996, s. 25). Orta Çağ'a gelindiği vakit İslamiyet'in ortaya çıkışı ve sonrasında Anadolu'dan Akdeniz kıyılarına oradan İspanya'ya yayılması ile birlikte Batı Hristiyanları ve Müslüman dünyası arasında dinî bir çatışma başlar. Avrupa devletleri, kaybettikleri avantajlarını geri almak ve İslam ordularının ilerlemesini engellemek için Kilise önderliğinde Haçlı Seferleri düzenler. Bu karşılaşmanın sonucunda Batı, Doğu'nun zenginliğini ve birçok alanda kendilerinden üstün olduğunu keşfeder (Bulut, 2004, s. 36). Bu vesile ile tanınan Doğu, üretilen imgeler ile “modern Avrupa'nın gözünde tam anlamıyla ‘öteki’ haline ge[tirilir]” (Hentsch, 1996, s. 43).

Aydınlanma Çağı'ndan itibaren Doğu ile ilgili biriken literatürün üzerinden değerlendirmeler yapılmaya başlanır. Böylelikle Doğu, Coğrafi Keşifler ve Sanayi Devrimi ile zenginleşen Batı'nın inceleme alanına girer. Doğu'ya dair ansiklopedik çalışmaların yapıldığı, hikâyelerin çevrildiği ve bunlar üzerine yorumların yapıldığı görülür. Bu dönemde “Doğu'ya bakış Orta Çağlar kadar düşmanca değildi, ancak kardeşçe olduğunu söylemek de mümkün değildir” (Bulut, 2004, s. 73). Özellikle Romantik Çağ'da Goethe, Frederick Schlegel, Nerval, Byron gibi Batılı yazarların Doğu'ya ilgisi dikkat çekicidir. Edebiyattan felsefeye kadar düşün ve yazın dünyasında Doğu etkisi gözlemlenir. Orijinali arama peşindeki romantiklerin “olağan, güncel ve açık olanı yadsımak, olağandışı, ilkel ve gizemli olanın peşinde koşmak; bunlar bulunduğu zaman bile orijinallik uğruna bunları bir kat daha yabancılaştır[arak]” yani Doğu'yu romantikleştirerek yeni bir mit meydana getirdiğini ve bu yolla birçok Doğu'nun ortaya çıktığını ifade eden Parla meydana getirilen Doğu mitini: “Edebi ve değişmez bir Doğu vardır. Ve bu Doğu değişmezliğini bir ölçüde karşıtlıkların çözümlememesine borçludur. Doğu her şeyden önce bir tezatlar ülkesidir. Orada en korkunç suçlarla en arı masumiyet, en affetmez tabularla en çıldırtıcı duyusalılık ve yasal zevkler, efendilikle kölelik, kişilerde yoğun çelişkiler (çiftkişiliklilik) birlikte bulunur” der. Akılla duyguyu birleştiren romantizmde deneyim, yaratıcı dehanın önemli bir parçasıyken Batılı romantikler Doğu'ya gitmeden zihni bir Doğu algısı oluşturarak gerçeklikten kopuk, hayalî, belirli oranda sınırları çizilir ve “Öteki”nin diyarı olarak resmedilir (Parla, 2012, s. 23–25).

19. yüzyıl ise Batı'nın Doğu üzerindeki iktidarını güçlendirdiği bir dönemdir. Edward Said'in de dediği gibi bu konuda İngilizler ve Fransızlar başı çeker.

Endüstriyelleşmenin bir sonucu olarak ham madde arayışlarını Asya ve Afrika'ya yönelen bu devletler kurum ve değerleri ile Doğu'nun bir nevi geri kalmışlığını zihinlere yerleştirerek bilimsel ve teknik gelişmelerle Doğu'nun karşısına bir kurtarıcı olarak dikilir. Doğu artık Batı'nın gözünde yeniden kurulması, sömürgeleştirilmesi gereken meta olarak görülen, aşağılanan, ötekileştirilen bir hâle evrilir.

Türklerin Selçuklularla birlikte Anadolu'ya hâkim olması ve ardından Osmanlı Devleti'nin tarih sahnesine çıkıp Hristiyanlığın Doğu'daki kalesi Bizans İmparatorluğu'nu yıkıp İstanbul'u fethetmesi sonrasında İtalya kıyılarına kadar ilerleyip Macaristan'a uzanmasıyla Batı'da yeni bir imge belirir: Türk imgesi. Türk ve Müslüman kimliği Avrupa için aynı anlamı ihtiva eder. Emevilerden sonra Avrupa içlerine kadar ilerleyen ikinci Müslüman devlet olan Osmanlı, Batı için bir tehdit, "korkulacak bir güç", yeni bir Doğu figürü ve dolayısıyla artık "öteki"dir (Hentsch, 1996, s. 78). Viyana Kuşatması'ndan sonra Osmanlı'nın geriye gidişi, Batı'nın bu süreç içerisindeki fikri, ilmî ve sınai alanlardaki dönüşümü Osmanlı'ya karşı bakış açısını değiştirir. Bu algı git gide olumsuzlanarak "vahşi bir düşmana" dönüşür ve edebi metinlerle, görsellerle bu imge pekiştirilir (Jezernik, 2012, s. 21). 19. Yüzyıla gelindiğinde Batılı için Osmanlı artık emperyal ideallere uygun olarak parçalanması gereken bir "hasta adam"dır. I. Dünya Harbi sonrası Osmanlı ile İtilaf kuvvetlerince Mondros Mütarekesi imzalanır. Ardından Sevr Antlaşması yürürlüğe koyulmaya çalışılır. Bu sırada İstanbul, İtilaf Devletleri'nce 13 Kasım 1918 ile 20 Mart 1920'ye kadar fiili bir şekilde; 20 Mart 1920 ile 1923'ün Ekim'i arasında da resmen işgal edilir. Milli Mücadele'nin başarılı olması hasebiyle hem Sevr Antlaşması hükmünü yitirir hem de İstanbul işgalden kurtulur. Bu işgal birbirlerini "öteki" olarak gören iki kutbun bir araya gelmesi, "ben" in tezahürleri ortaya çıkması anlamına gelir. Yabancı askerlerle Türk halkının karşılaşması ve buradan doğan "ben-öteki" ilişkisi Yakup Kadri'nin *Sodom ve Gomore* romanına da yansır.

1928 yılında okurun karşısına çıkan *Sodom ve Gomore* adlı eser Müttefikler'in İstanbul'u işgali ile Millî Mücadele arasında yaşanan olayları anlatır. Romana neden bu ismi verdiğini eserin giriş kısmında belirten yazar: "Sodom ve Gomore Tevrat'tan aldığımız bilgiye göre Lût ve İbrahim devrinde Filistin diyarında, türlü ahlak bozukluklarıyla, Tanrının gazabına uğramış iki büyük şehirdir (...) İşte İstanbul düşman işgali altında iken romanın yazarına böyle görünmüştür." (Karaosmanoğlu, 1966, s. 5)¹ diyerek Sodom ve Gomore ile İstanbul arasında bağlantı kurar. Tevrat kaynak alınarak Sodom ve Gomore'nin temsil ettiği ahlaksızlığı, sapkınlığı İstanbul'un işgali ve burada yaşanan olaylar minvalinde ilişkilendirir². İşgalin yaşandığı yıllarda *İkdam* gazetesinde Millî Mücadele'yi destekleyen yazılar yazan ve bir gazeteci titizliği ile

1 Eserden verilecek alıntılar bu baskıya aittir.

2 Konu ile ilgili ayrıca bkz: Ayşe Nur Özdemir, "Sodom ve Gomore'de Bir Gönderge Olarak Kutsal Metinler", *Turkish Studies*, Volume 13/20, Summer 2018, s. 607-618.

etrafını gözlemleyen Yakup Kadri kendi romanları için “romanlarım hiç şüphesiz doğrudan doğruya realiteden alınmış tarafları çoktur.” der (Erolat, 1996, s. 32). Yakup Kadri’nin bu romanı gözlemleri neticesinde, tarihsel gerçeklikler ışında işgalci askerlerin uygulamalarını, işgalcilerle işbirliği yapan yerli halkı, düşman askerlerle birlikte olmak isteyen Türk kızlarını, farklı cinsel temayülleri olan ahlaki bakımdan yozlaşmış bireyleri (Moran, 2010, s. 264) anlatmasının yanı sıra “romanın bir hususiyeti de işgal kuvvetlerin mensup olduğu muhtelif milliyetteki bazı tipleri, mensup oldukları cemiyetlerin mümessili gibi göstermeye çalışması[dır].” (Akı, 2001, s. 104). Bu karşılaşmada Batı’yı temsil eden işgal kuvvetleri -özellikle İngiliz ve Fransızlar-, bu askerlerle birlikte hareket eden bir takım yerli halk ve Osmanlı’nın gayr-i müslim tebaası, hâlâ bağımsızlığa inanan ve bu işgali kabul etmek istemeyen Türkler bulunur.

“Ben ve öteki” ilişkisinin çok yönlü bir boyutuna şahit olduğumuz eserde öncelikle İstanbul’a yabancı olan, işgal kuvvetlerinin bakış açısı dikkat çeker. İstanbul’u Doğu fikri ile bütünleştiren bu askerler, oryantalist söylemin birer temsilcisidir. Şehre ve Türklere ait her şeyi ötekileştirmeye hazır bir bilinçle gelirler. Millî hassasiyetleri olan Necdet ve Cemil Kâmi içinse sömürgeci zihniyete sahip, yurdu işgal eden, Türk milletini aşağılayan yabancı askerler ötekidir. Kahramanlar arasındaki ötekilik ilişkisinin ardından romanın sonuna doğru anlatıcı devreye girerek işgal kuvvetlerinin İstanbul’da sebep oldukları ahlaki ve iktisadi yıkım noktasında hüküm vererek okurun yabancı askerleri öteki olarak algılamasını sağlar³.

Yabancı Askerlerin Tahakkümü: Köle-Efendi İlişkisi

Doğu’yu ele alan kurgusal metinler yeni bir dünya ve bilinç üretir. Bu kurgu yeri geldiğinde siyasetle birlikte sömürgeleştirmeye dayalı menfaat alanı oluşturarak politikalara meşruiyet kazandırır. *Oryantalizm*’in yazarı Edward Said, Batı’nın Doğu’yu algılayış biçimini anlatırken edebî metinlerden, siyasetçilerin söylemlerine kadar birçok örnek verir. Bunlardan biri de 1882-1907 yılları arasında İngiltere adına Mısır’ı yöneten Lord Cromer’in Doğulular hakkındaki görüşleridir. “Öteki”ni aşağılar bir biçimde Doğuluların kendileri için “birer insanlık aracı olmaktan başka hiçbir işe yaramadı[ğın]” söyler (Said, 1998, s. 62). Yine eserinin ilerleyen sayfalarında Batılı bilincin Doğuluları “geri kalmış, soysuz, medeniyetsiz” olarak “kulluğa uygun bir ırkın üyesi” şeklinde değerlendirdiği görülür (s. 283). Emparyalist bir bakış açısıyla Batı, “efendi”; Doğu ise “köle” olmalıdır. Bu husus özellikle 19. ve 20. yüzyılın paradigmasını belirleyen “ben-öteki” ilişkisinin özetidir.

3 *Sodom ve Gomore* romanını “öteki” bağlamında ele alan çalışmalar bulunmaktadır. Fakat bu çalışmalar ele aldığımız bakış açısından farklılık arz etmektedir. Nesibe Didem Nakipler (2010), “Yakup Kadri Karaosmanoğlu’nun Romanlarında Ötekileşme Sorunu” adlı yayımlanmamış yüksek lisans tezinde konuyu yabancılaşma bağlamında ele alır. Kadir Bayrakçı (2009) ise “Proust, Yakup Kadri ve Giraudoux’nun ‘Sodom ve Gomore’ Adlı Yapıtlarında Ötekilik ve Kimlik Sorunu Üzerine” adlı makalesinde bu eserlerin birbiriyle ilişkisi noktasında karşılaştırma yapar.

Hegel "Ben ve Öteki" arasındaki güç mücadelesini "Köle-Efendi" diyalettği üzerinden izah etmeye çalışır. İnsanı "özbilinç" olarak ele alan Hegel: "Özbilinç bir başkası için kendinde ve kendi için olduğunda ve olması yoluyla kendinde ve kendi içindir; eş deyişle, ancak tanınan bir şey olarak vardır." der (Hegel, 1986, s. 124). Tanı[n]ma özbilincin, öteki özbilinç ile karşılaşmasına dayanır. Bu karşılaşmada insan, ötekine karşıt "Ben olarak kendini oluşturur ve kendini açığa vurur -hem kendine hem de başkalarına açığa vurur." (Kojève, 2001, s. 80). İnsan gerçek bir varlık hâline gelmek için bir başkası tarafından tanınmasına gerek duyar. Bunun için ötekinin özbilincini yok ederek kendi özbilincini kabul ettirmek amacıyla öteki ile bir ölüm kalım savaşı içine girer. Bu savaştan beklenen ötekinin ölmesinden ziyade boyun eğmesidir. Böylelikle iki karşıt bilincin çarpışmasından üstün gelen taraf "bağımsız bilinç"e sahip *Efendi* ile Efendi'nin tahakkümü altında yaşayacak olan "bağımlı bilinç"e sahip *Köle* ortaya çıkmış olur (Hegel, 1986, s. 128). Efendi, öteki üzerinde baskı kurarak kendi varlığını tanıtacak, özgürleşecek, egemen bir güç olacak; bu mücadelede ölümü göze alamayan birey ise Efendi'ye tabi olmak bakımından köleleşecektir. Bu tek yönlü kabul edilişte kölenin özbilinci silinecek ve Efendi nazarında nesne konumuna düşecektir (Bumin, 2013, s. 39). Köle, Efendi'si için çalışarak şeyleri Efendi'sinin önüne sunar. Efendi bunları tüketerek "zevk ve sefa içinde kendini doyuma" ulaştırır (Kojève, 2001, s. 96).

Hegel'in bu yaklaşımı insanlık tarihini anlamdırma bakımından bir perspektif sunar. Yukarıda da Said'in aktardıkları üzerinden durumu yeniden değerlendirecek olursak emperyalizmin Doğu'ya bakışı onu köleleştirmek, ondan azami ölçüde fayda sağlamak üzerine kurulmuştur. Nitekim Bilge Criss de İstanbul'un işgal günlerini anlattığı kitabında İngilizlerin Türkleri küçümsediği, Türklerin kendilerinden geride oldukları ve Türklerde "örgütsel zeka"nın olmadığı şeklinde basmakalıp görüşlere sahip olduklarını dile getirir (Criss, 2020, s. 16-20). İşgal güçlerinin gerçekte de Türkleri köle olarak gördüklerini söylemek yersiz olmayacaktır. Romanda da kendilerini efendi olarak gören yabancı askerler halka köle muamelesi yapar hatta bazı kimseleri köleleştirir.

Eser, İngiliz subay Captain Gerald Jackson Read'in ögle uykusundan uyanmaya çalışmasıyla başlar. İşgal için İstanbul'da bulunan, askerî ve idari görevleri olan ve askerî disiplinle yetişmiş Jackson Read'in içkinin mahmurluğu ile akşamdan kalma rahat hâli tasvir edilir: "Gerinerek, esneyerek tembel tembel uzandı, başucundaki lambayı açtı ve koyu kırmızı bir aydınlıkta saatin beşi çeyrek geçtiğini gördü" (s. 8). Bu rahatlık efendivârî bir davranıştır. Bu subayla ilk karşılaşan Rus manikürcü kızdır. Jackson Read'in cazibesine kapılan kız onu: "beyaz ve düzgün boynu ile Apollon heykeline" benzeyen bir sanat eseri olarak görür. Read bu bakışlara anlam vermeyerek, hiddetle: "Size çabuk bitirmenizi söylemiştim, küçük!" (s. 12) ifadelerini kullanır. Read, manikürcü kıza herhangi bir his beslemez. Çünkü aralarında Efendi-Köle ilişkisi

vardır. Kızın varlığı, Efendi'nin ihtiyaçlarını karşılamaktan ibarettir. Jackson Read her ne kadar “pembe tenli, tüysüz, yakışıklı” bir zabıt olarak tasvir edilse de her şeye ve herkese hâkim tavırlar sergiler. Bu güç, İngiliz olmasından kaynaklanır. Romanın ilerleyen sayfalarında da “ben”i kuran unsurun etnisite olduğu görülür.

Romanın başlarında Jackson Read'i evlerine misafir eden Sami Bey âdeta köleleşmiş bir tiptir. Düyûn-u Umûmiye'den emekli, alafranga tarzı olan Sami Bey Beyoğlu'ndaki geniş çevresi sayesinde Jackson Read ile tanışır ve iki, üç görüşmeden sonra onu evine çağırarak menfaat devşirme amacını taşır. Read eve girdiğinde gördüğü manzara karşısında: “Vay, bütün işgal kuvvetleri burada” diye söylenir (s. 15). Evinin kapılarını sonuna kadar işgal kuvvetlerine açan Sami Bey, kızı Leyla'nın onlarla birlikte görülmesinden rahatsızlık duymadığı gibi durumdan da memnundur. Bu davranışlarıyla işgal kuvvetlerine bağımlı bir kişilik özelliği gösterir. Zaten romanın sonunda Sami Bey'in Millî Mücadele'ye inanmadığı görülür ve onun başarıya ulaşacağına, İstanbul'un tekrar Türklerin hakimiyetine geçeceğine ihtimal vermez. Özbilinci silinmiş koşulsuz itaat refleksi ile hareket eden Sami Bey İngilizleri “efendi” olarak görmektedir. Hatta anlatıcı Sami Bey'in köleleşme durumunu şu şekilde tarif eder: “Sami Bey için İngiltere, ortaksız bir ilâhtır; dünyanın bütün işleri, bütün dünya milletlerinin alınyazıları onun vereceği kararlara ve hükümlere bağlıdır. Onun arzu ve iradesi dışında hiçbir şeyin olmasına imkân yoktur” (s. 361).

Eserde işgal güçlerinin karşısında yer alan Necdet, “bir İngiliz düşmanı” olarak tasvir edilir. Leyla üzerinden Jackson Read ve Necdet bir mücadele içerisine girer. Necdet, özel olarak Jackson Read'den Leyla ile ilgilendiği için genel olarak da yabancı askerlerden İstanbul'u işgal ettikleri için nefret eder. Durumun farkına varan işgal güçleri kendilerini “efendi” yani istedikleri kişi üzerinde tahakküm kurmaya muktedir görmeleri sebebiyle Necdet'in özbilincini silmeye çalışır. Bunun için önce Marlow durumu bildiği için Necdet'i rahatsız edip, uzaklaştırmak ister (s. 59-60). Ardından gittiği “Moskovit” adlı restoranda İngiliz zabiti Captain Winter'in emriyle başarındaki fesin çıkarılması istenir. Bunun sebebini soran Necdet'e verilen cevap ise “ben ve öteki” arasındaki güç ilişkisinin yansımasıdır: “Bir galip hakkıyla”. Kendisini “efendi” olarak gören İngiliz zabiti sözlerine devam eder: “Hem, hem bir Türkün bir İngiliz'e sual sorması iğrenç bir küstahlıktır” (s. 89-90). Bir başka vaka ise 16 Mart işgalinin üçüncü gecesi yaşanır. Eli tabancalı İngiliz askerler onu yatağından alıp götürür. Bu olaylardan da anlaşıldığı üzere Necdet'in fikri olarak İngiliz karşıtlığı eyleme dönmediği için bu noktada “ben” olarak gösterilen işgal kuvvetlerine mücadeleyi kaybettiği, bundan ötürü özbilince ulaşmadan “köle” bilincine evrildiği ve ötekileştirildiği görülür.

Necdet, işgal kuvvetleri ile mücadelesini kaybettikten sonra bireysel olarak Jackson Read ile de Leyla için bir kavgaya girer. Major Will'in verdiği davette yalının arka tarafında Jackson Read ile Leyla'yı baş başa yakalayan, bu olay sonrasında Jackson

Read ile girdiği mücadeleden mağlup ayrılan Necdet: "kendisini çeviren küçümseme ve hor görme çemberinden kurtulmanın tek çaresini ortadan çekilip gitmekte bul[ur]" (s. 137-138). Her ne kadar halk arasında Necdet'in, Jackson Read'in şahsında İngiliz işgal kuvvetlerine karşı geldiği için ona işkence yapıldığı, Malta'ya yahut Seylan'a sürüldüğü, Divan-ı Harb'e verileceği dedikoduları dolaşsa da bunların hiçbiri olmaz. Kaybettiği mücadeleden utanç duyan Necdet, Captain'i düelloya davet eder. Bu teklifi "küstahta" bulan Jackson Read: "Demek ki beni kendisiyle eşit sayıyor. Hah, hah; bu ne cüret, bu ne cüret" (s. 164) diyerek aralarındaki mesafeye vurgu yaparak ancak kendinden özür dilemesi şartıyla bağışlayacağını söyler. Kendisini affedici makamında görürken Necdet'i köle statüsüne iten Captain, Necdet'in varlığını ortadan kaldırmayıp özbilincini yok ederek "efendi" konumunu pekiştirir. Necdet de ayrıca bir mücadeleye girmedeği için köleliği kabullenmiş sayılır.

Diğer taraftan bireylerin münazaasından bağımsız bir şekilde Fransızların Çanakkale Cephesi'nde sakatlanan Fransız askerler için konser düzenlemesi ve bunun gazetelerde günlerce reklamının yapılması (s. 261), Leyla'nın vereceği davet için davetiyeleri İngilizce ve Fransızca bastırması (s. 264) gibi hususiyetler İstanbul'un Türk kimliğinin ötekileştirildiğinin, işgal kuvvetlerinin "efendi" bilinci ile hareket ettiğinin ve Leyla gibi ahaliden bazı kimselerin bu bilinci kabul ettiğinin göstergesidir.

Schnapper'in de (2005) söylediği gibi "ben", "öteki"ni tanımlarken dışlayıcı bir tavur içindedir. Milli Mücadele başarıya ulaştıktan sonra işgal kuvvetleri "efendi"liklerini kaybetmiş konumdadır. Bu noktada Jackson Read üç senedir işgal gücü olarak kaldığı İstanbul'dan ayrılmak isteyişini dışlayıcı ve üstün bakan bir şekilde: "Şark semasının bu çiğ aydınlığı, bu yaygaracı insanları, bu pis, bu kokmuş şehir bana bir tiksinti vermeğe başladı." (s. 319) diyerek ruhunun ve kimliğinin öteki olarak gördüğü bu coğrafyaya uyum sağlayamadığını anlatır. Şark olarak değerlendirdiği İstanbul'u aşağılayarak kendini ve yurdunu yüceltip "ben"ini ortaya koyar. Jackson'un şehirden ayrılmaya yakın bu görüşleri ifade etmesinin anlamı "köle"nin, "zevk ve sefa" içinde yaşayan "efendi"sine hizmetlerinin sona ermesi olarak değerlendirilebilir. Çünkü I. Dünya Savaşı'nın kaybedilmesi ve İstanbul'un işgali ile "köle" olarak görülen Türk milleti İstiklal Savaşı'nı kazanarak yeniden özbilincine kavuşmuştur.

"Efendi-Köle" diyalektiği zorunlu ve kalıcı değildir. Süreç içerisinde "efendi"liği deneyimleyen "köle", baştaki karşılaşmanın vermiş olduğu duygulardan arınmaya başlayarak "yeni bir bilinç geliştirmeye yönelir." (Kula, 2010, s. 313). Böylelikle birey bağımlı bilinçten özbilince doğru yol alabilir. Toplum örneğinde Millî Mücadele'nin kazanılması bunun örneğini teşkil ederken bireysel olarak Necdet de yaşadığı olaylar neticesinde bir aydınlanma yaşar. Savaşı kazanmanın verdiği özgüven ile "efendi" konumunda olan ve halka zulüm eden İtilaf askerleri karşısında Türkler seslerini çıkaramaz. Örneğin; tramvaya binen "şuh, fırıldak bir kız"a yer gösteren bir İngiliz

zabiti kırbacının ucuyla işaret ettiği kimseleri yerinden kaldırır. Kız ilerlemeye çalışırken sivri topukları ile savaşta uzuvlarını kaybetmiş bir askerin ellerine basar. Kızın, elleriyle ilerlemeye çalışan bu askere bakışı ve davranış biçiminden etkilenen Necdet kendi kendine: “Bu facia ne vakit bitecek, ne vakit, ne vakit” (s. 324) diye söylenerek bu ve bunun gibi görüntülere artık tahammülünün kalmadığını ve kendini ruhen o kötürüm asker gibi hissettiğini belirtir. Bu olay Necdet’in “köle”lik bilincinden sıyrılıp özbilince ulaşma başlangıcıdır.

Necdet, her ne kadar başka işgal kuvvetlerine karşı cephe almış olsa da Leyla’ya duyduğu sevgi ve bunun sonucunda Jackson Read ile girdiği mücadeleyi kaybetmesi onun özbilincinin oluşmamasına sebebiyet verir. Leyla, Necdet’in önündeki en büyük engeldir. Zaman içerisinde Leyla’dan soyutlanarak, tramvay örneğinde olduğu gibi işgal güçlerinin yaptığı eylemlerin farkına varır. “Yalnız Leyla’ya karşı değil, içinde yaşadığı bu şehre, etrafını saran bu halka ve kendine karşı bir yırtıcı öfke duy[arak]” (s. 324) kendi yurdunda ötekileşmekten ve köleleşen çevresinden kurtulmak hatta düşman kuvvetleriyle yeni bir mücadeleye girmek ister. Düşman zabitlerinin yok olması için, Türk ordusunun şehre gelmesini bekler. Kölelik bilincini kabul etmeyen Cemil Kâmi söylemleri, Ankara’dan getirdiği haberler ve işgal kuvvetlerine tavrıyla Necdet’in özbilincine ulaşması yolunda yönlendirici bir işleve sahiptir. Yaşadıklarından ve Cemil Kâmi’den destek alan Necdet’in Anadolu’ya geçip cepheye katılmak istemesi işgal kuvvetleri ile yeniden girişeceği mücadeleye aydınlanmış zihnen hazır olduğu anlamına gelmektedir. Necdet savaşa katılmayı, bu yolda ölmeyi göze alsada Cemil Kâmi buna karşı çıkar. Çünkü bu vatanda “öteki” olan düşmanın mağlup edileceği kolektif zafer yakındır. Bireysel olarak “ölme”nin daha önce yapılması gerektiğini ifade eden Cemil Kâmi: “Hani, bir akşam Beyoğlu’nda bir Rus Lokantasında üç küstah İngiliz zabitanın tahkirine uğramıştık... İşte o zaman, ikimizden birimiz ölmeliydik...” der (s. 330). Bu karşılaşmada “öteki”nin üstünlüğünün kabul edildiğinin vurgusu yapılır. Bütün bunlara rağmen geçmişte yaşanan onur kırıcı olaylar ve geleceğe dair umutlar Necdet’in Leyla ve çevresinden koparak yani bir anlamda kendisine yabancılaşarak yeni bir özbilince sahip olmasını sağlar.

İşgalin son safhalarına geldiği vakit Captain Jackson Read ile George Marlow Türklerle girişilen mücadelenin kaybedilmesi hususunda bir muhasebe yapar. Burada Jackson Read’in Türklerin zaferini küçümsediği ve bu savaşı kaybetmelerine rağmen kendilerini hâlâ “efendi” olarak addettiği görülür. Çünkü ona göre İngiltere hâlen Hint Okyanusu’ndan Atlas Okyanusu’na kadar bir çok yeri hakimiyeti altında tutmaktadır. Bu coğrafyalardaki “Köle-Efendi” ilişkisini anlatıcı şu şekilde ifade eder: “Picadilly Street sakininin yediği nefis kekleri, giydiği ipekli ve yünlü kumaşları, içtiği viskileri vücuda getiren ham maddeler kürenin her yanından bereketli ırmaklar halinde koca metropolün depolarına ve anbarlarına akıyordu.” (s. 342). Dünyanın geri kalanını ise kendilerine hizmetle yükümlü olan köle olarak gören Captain, bu bolluktan yararlanmak

için bir an önce yurduna dönmeyi ister. Fakat Marlow bunun hastalıklı bir bakış olduğunu dile getirir. Ona göre Britanya halkı kendi dışındaki her yeri ve herkesi ötekileştirmiştir. "Foreign Office"e yanlış raporlar göndererek fiilî durum hakkında hataya düşüldüğünü artık İngiliz iradesi dışına çıkan Türk iradesinin tanınması gerektiğini ifade eder: "Gerek askerlik, gerek siyaset sahasındaki bu komik bozguna, bu rezil iflasa her taraftan kakhahalarla gülüyorlar. Ve düşünelim ki, hadise bir Şark sahnesinde geçiyor. Artık burada beş paralık itibarımız kalmamıştır." (s. 345). Böylelikle İstanbul özelinde girişilen savaşın kaybedildiği, "efendi"lik konumlarının alaşağı edildiği ve asırlardan beri öteki olarak görülen Şark'ta "ben" in büyüünün bozulduğu itiraf edilir.

Jackson Read'in işgalin bitimine yakın annesine yazdığı mektupta da öteki olarak görülen Türklere karşı kaybedilen mücadelenin kısmen kabullenışı kendisini gösterir. Bu topraklardan gideceği için memnun olan Captain için kaybedilen savaşa rağmen Türkler "ben" in egemenliğinde olmalıdır: "Lakin bu demek değildir ki, Türklere samimi bir sevgiyle bağlanalım. Hayır; aziz anneciğim; böyle bir propagandaya hiçbir İngilizin kalbi uyamaz. Arslan veya kaplan cinsinden bir yırtıcı mahluku kırbaçla, sopayla, demirle zaptemediğimiz ve yatıştıramadığımız yerde bilgili okşamalarla büyülememizin imkânı vardır." (s. 350). Mektubun devamında Türklerin İngilizlerden nefretini dile getirir. Bu ifadelerle "ben" i biçimlendiren Jackson Read, mücadelenin yöntemini değiştirerek ötekinin daima bağımlı bilinç statüsünde kalarak özbilince ulaşamamasını hedefler.

Öteki Olarak Yabancı Askerler

Sodom ve *Gomora* romanı "ben ve öteki" ilişkisine sadece yabancı askerler gözünden bakmaz. Eserdeki bu ilişki iki yönlüdür. Yabancı askerlerin Doğu algısının yanı sıra aynı zamanda eserdeki bazı kahramanların işgal kuvvetlerine bakışına ve bu askerler üzerinden Batı'yı değerlendirmesine yer verilir. Zaten İstanbul'da birbirine yabancı iki ayrı kültür karşılaşmıştır. "Ben ve öteki" ilişkisini belirleyen de yabancı ile kurulan ilişki biçimidir. Burada yabancılıktan kasıt "kendisi dışında olanla fiziksel değil zihinsel olarak çizilen sınırı işaret etmektedir." (Koçyiğit, 2017, s. 142). Bu bağlamda oryantalizm nasıl ki Batı'nın Doğu üzerindeki söylemlerini içeriyorsa buna karşıt olarak Doğu'nun da Batı'yı açıklamaya çalışma olarak ürettiği söyleme oksidentalizm adı verilir. İki söylem her ne kadar birbirinin zıttı olarak görülse de arasında farklılıklar bulunmaktadır. Oksidentalizm, oryantalizmden çok sonra ortaya çıkan bir düşünce tarzı olup Batı'nın söylemlerine ve sömürgeci tavrına karşı oluşturulmuş bir karşı çıkıştır. "İki söylem biçimini birbirinden ayıran en temel fark Batı'nın emperyalizm tecrübesinin oryantalizmi şekillendirmesinden kaynaklanmaktadır." (Arh, 2009, s. 73). Oksidentalizm tutum tarih içerisinde oryantalizm kadar bütün yönleriyle işlenmiş bir söylemi içinde barındırmaz. Bu söylem içerisinde Doğu, "öteki" olarak Batı'yı ele alır.

Bir önceki bölümde Necdet'in özbilince ulaşması noktasında geçirdiği zihni dönüşümü ifade edilmişti. Bu dönüşümün gerçekleşmesi için gereken zihni alt yapının romanın başında Necdet'te var olduğunu görülür. Çünkü onun en belirgin özelliği baştan beri işgal kuvvetlerine özellikle İngilizlere kin beslemesi ve onları şehirdeki yabancı ve öteki olarak görmesidir: “Bir İngilizle uzaktan selam vermek, bir İngilizle ahbeplik etmek, bir İngilizin bulunduğu topluluğa girmek, hatta tramvayda ve vapur gibi umumi yerlerde bir İngilizin yanına oturmak bile bu genç adam için dayanılmaz bir azap olurdu.” (s. 23). Necdet, Fransa ve Almanya'da eğitim görmüş biridir. Anlatıcı Necdet'in İngiliz düşmanlığının köklerini, Almaya'da eğitim görmesi dolayısıyla Heine'den aldığı fikirlere⁴ daha sonra ise bunun gelişmesini ülkenin işgal edilmesine bağlar. Çünkü İngiliz siyaseti Yunanlıları Türklerle savaşa sürüklemiş, İstanbul'u işgal ederek halka ve aydınlara zulmederek “kitle halinde yok etme sistemini uygulamıştır” (s. 24). Bunların yanı sıra Jackson Read'in Leyla'ya yaklaşması Necdet'in İngiliz karşıtlığını körükler. Necdet için İngiliz karşıtlığı bir kimlik meselesi ve millî bir duruştur. Sadece Türklerin değil bütün insanların onlardan nefret etmesi gerekir ki İngilizler bütün insanlığa karşı bir ötekidir: “Bunlara karşı kin ve nefret baslemek yalnız Türklere değil, bütün insanlara vazifedir.” (s. 31).

Necdet, Jackson Read'i Madam Jimson'un evine kadar takip ettikten sonra “Maksim” barına gider. Burada en çok dikkati çeken İngiliz zabitlerdir. Zabitlerin çoğu smokinli yahut sivil kıyafetler içindedir ve oradaki kadınların ilgi odağıdır. Barda kendini yabancı gibi hisseden Necdet bir vakit sonra oradan ayrılır. Çünkü kendi yurdunda ötekinin tahakkümü altında yabancılaşan, kendisini oraya ait hissetmediği bir konumdadır.

Necdet'in yabancı askerlerle ikinci karşılaşması “Moskovit” adlı Rus restoranındadır. Burada Cemil Kâmi ile yemek yerler. Birlikte Almanya'da bulunmuşlardır. Milliyetçi olan ve Anadolu'daki direnişe katılmak isteyen Cemil Kâmi İstanbul'un işgalinden beri Beyoğlu'na gelmemiştir. Buradaki İngiliz askerlerinin rahatlığı, kendi evlerindeymiş gibi davranmaları, sarhoşlukları yani bir yabancıнын hakimiyeti Necdet'i rahatsız eder. Necdet'in duyduğu kin anlatıcı tarafından “anglofobi” olarak tanımlanır (s. 100).

Necdet'in işgal karşısında, yabancı askerlerin İstanbul'da dolaşması şehri ele geçirmesi, etrafta daima onları ve yaptıklarını görmesi onu buhrana sürükler. Necdet için “ben” bu vatanın gerçek sahipleri olan eşleri savaşa katılmış, çocuklarını zorluklarla büyüten anneler; iffetleri koruyan genç kızlar, millî duygulara sahip vatandaşlardır. Yani “ben”i kuran şey mücadele azmi, fedakarlık, namus ve vatanperverliktir. Buna

4 Necdet'in İngiliz düşmanlığını Almanya'da eğitim almasına bağlayan anlatıcı o yıllardaki Alman düşüncesine gönderme yapar. Ian Buruma ve Avishai Margalit'e göre oksidentalizm Batı'da doğmuş ve hatta Almanya'nın Fransa ve İngiltere ile mücadelesi sonucunda Alman romantizmi içerisinde büyümüş, yeni nesil Alman milliyetçiler kendini Batı düşmanı olarak tanımlamıştır. (2009: 46). Heine ise bu bilincin oluşumu sağlayan Alman romantiklerindedir. Ayrıca bkz: Rüdiger Safranski, *Romantik: Bir Alman Sorunsalı*, çev: Ali Nalbant, Kabalcı Yayıncılık, İstanbul 2013.

karşın yabancı askerler nezdinden öteki olarak görülen Batı şu şekilde ifade edilir: "Garb medeniyetinin bütün lağımı öbür tarafa boşandı. Bir parça temizliğe düşkün, titiz bir adam için orada bir dakika soluk almağa imkân kalmadı." (s. 238) der. Öteki olan askerler ve Batı zalimdir. Her türlü kötülüğü, aşağılamayı, ahlaksızlığı yapar.

Cemil Kâmi, uzun zaman sonra geldiği İstanbul'da karşılaştığı yabancı askerlerden rahatsız olur. Cemil Kâmi'nin "ben"ini oluşturan kimlik ve bu kimliğin parçası olan şey dil, çehre gibi ırki özelliklerdir. Bunun dışında karşılaştığı simalar, duyduğu dil ona öteki olarak görünür (s. 328).

Necdet ve Cemil Kâmi romanda oksidentalist görüşleri olan kahramanlardır. Fakat Necdet ile Cemil Kâmi arasında bir fark bulunur. Necdet, Leyla vasıtasıyla öteki olarak gördüğü yabancı askerler ile kurduğu diyalogu sonradan aşağılık bir şey olarak değerlendirir. Bu diyalogu kurmasındaki sebep ise Leyla'ya duyduğu sevgidir. Necdet, Leyla'dan ruhen ve bedenen kurtulduğu vakit aydınlanmamıştır. Necdet sonradan özbilincini oluştururken Cemil Kâmi'de bu bilinç önceden beri bulunur. Hatta Cemil Kâmi, Necdet'in "ben"ini bulmasında bir katalizör görevi üstlenir. Her iki kahramanın "ben"ini oluşturan ve "öteki"ni tanımlayan unsur kimliktir. Askerler davranışları, eylemleri, kültürleri, zihnî dünyalarıyla Türk insanına yabancı ve "öteki"dir.

İşgalin bitmesinin ardından anlatıcı ortaya çıkarak yabancı askerler ve Batı hakkında tespitler yapar. Yabancı askerleri "Ya o mağrur, ya o küstah, ya o her biri bir Firavun kadar korkunç, dehşetli İtilaf zabitleri!" şeklinde tarif eder (s. 341). Önceden "efendi" olan, istediklerini yapma kudretini kendilerinde bulan yabancı askerlerin o görkemli kıyafetlerinin parıltısı sönmeye başlar, mallarının derdine düşmüş şehirde âdeta bir esir konumuna düşer. Öteki olarak gördüğü yabancı askerlerin sebep olduğu yıkımı şu şekilde tasvir eder: "Zira onlar İstanbul'u yalnız manevi ve ahlâki bir iflâsa doğru sürüklemekle kalmamışlardı; aynı zamanda iktisadi kaynaklarını da sömürüp durmuşlardı." (s. 341). Aslında askerler bu ifadelerde bir semboldür. Batı zihniyetinin "öteki"ne uyguladığı yıkımı, maddi ve manevi sömürü düzenini resmeder.

Batılı Bilincin Tezahürü: Yabancı Askerler ve Kadınlar

Romanda yabancı askerler ile kadınların aşk maceraları dikkat çeker. İşgal altındaki İstanbul'da kadınların yabancı askerlerle girdiği bu ilişki ahali tarafından yadırganır. Çünkü bu kadınlarla yabancı askerlerin aynı bilince sahip oldukları söylenebilir. Fakat burada konu gereği yabancı askerlerin perspektifinden kadın kahramanlar değerlendirilecektir.

"Ben ve öteki" arasındaki ilişki çok yönlüdür. "Ben", "öteki" ile karşılaştıktan sonra kendisini kabul ettirme amacıyla ötekinin özbilincini eritmek ister. Bu fiilî veya fikrî çatışmayla kendisini gösterirken diğer taraftan ötekinin hakim güç olan "Ben"e

dönüşümüyle de tanımlanabilir. Bu noktada: “Öteki, ‘Ben’ gibi olmak durumundadır.” Yani “öteki”, “Ben’in kültüründe asimile” edilerek kimliğinden kopar (Schnapper, 2005, s. 40). Ben ise bu yolla ötekini kendisine benzetmesine rağmen “değiştirilmesi mümkün olmayan bir aşağıda olma hali” şekliyle kabul eder (Schnapper, 2005, s. 25). Ben böylelikle hem kendini üstün bir konuma yükseltirken ötekini farklılıklarını konumlandırarak kendine dâhil eder. Meyda Yeğenoğlu (2003) bu ilişki biçimini “Batılı özne” kavramı ile karşılar ve bunun oryantalist söylemin temel nüvelerinden olduğunu belirterek şu açıklamayı getirir: “‘Batılılaştırma’ olarak adlandırdığım bu kuruluş biçimi, bireylerin kendilerini Batılı olarak tahayyül ettiği özgün tarihsel bir fantazinin tesis edilmesi ile gerçekleşir. (...) Birey, Batılılaştırma sürecine tâbi kılması sayesinde ve kendini ‘Batı’ olarak addedilen bir kültüre ait olma fantazisi içinde hayal ederek Batılı hale gelir ve Batılı yapılır” (s. 12-13). Bu karşılaşmada yabancı askerler, Leyla ve Azize gibi kadınları özbiliçlerinden arınmış şekilde bulur. Bu kahramanlar hem kendi toplumu hem de yabancı askerler tarafından da -her ne kadar bir ölçüde kendilerine benzediklerini düşünseler de “öteki” olarak görülen Batılı bilince sahip kimselerdir⁵.

Genç ve yakışıklı İngiliz subayı Jackson Read, İstanbul’da kadınlarla aşk maceraları yaşamaktan İngiliz Hükümeti tarafından kendine verilen görevleri aksatmaya başlar. Bu maceralarda sadece Türkler değil, çeşitli milletlerden çeşitli statüde kadınlar da bulunmaktadır. Fakat gözdesi Leyla’dır. Leyla’yı Shakespeare’in *Hamlet* adlı eserinde yer alan Ophelia karakterine benzetir. Anlatıcı Jackson Read’in, Leyla hakkındaki kanısını şu şekilde ifade eder: “Zira, bu kız İstanbul’da tanıdığı kadınların -mukayese edilmez bir surette- en zekisi, en bilgilisi ve İngiliz terbiyesine, İngiliz kültürüne en ziyade yakın olanıydı” (s. 13). Jackson Read, Leyla’nın yanındayken onun “öteki”liğine vurgu yaparak egzotikliğine, teninin esmerliğine ve siyah gözlerine hayran olduğunu dile getirir. Leyla da onu Oscar Wilde’in meşhur ve yakışıklı kahramanı “Dorian Gray”e benzetir. Marlow öteki olarak gördüğü Leyla için Jackson Read’e bu kızla ne evlenemeyeceğini ne de metres olarak kullanabileceğini söyler. İşgal için geldiği İstanbul’da bir Türk kızına gönlünü kaptırmasının Londra’da bir rezalete sebebiyet vermesinden korkan Captain, Leyla ile olan ilişkisini sorgular. Çünkü Jackson ailesi “İngiliz geleneklerinin en bağlı, en mutaassıp kor mensuplarından biridir. (...) bu ailenin içinden hiçbir ferdin yabancı ırktan ve yabancı mezhepten herhangi bir kimseyle

5 Zafer Toprak I. Dünya Savaşı sonunda Osmanlı toplumunun büyük bir travma yaşadığını belirtir. Var olan değerler sorgulanmaya başlanmış tabir yerinde ise toplumsal değerler çöküntüye uğramıştır. Bundan en çok etkilenen şehir ise İstanbul’dur. Bu konuda Toprak, Doktor Mazhar Osman’dan bir anekdot paylaşır. Buna göre Mütareke yıllarında işgal orduları İstanbul’a dağılmış, türlü ahlaksızlara imza atmıştır: “Hele Fransız koloni askerleri yapmadıklarını bırakmıyorlardı. Rum ve Ermeni kahpelerinin aşklarıyla coşkun ve galibiyet neşesiyle taşkın bu medeniyet ordusuna Bolşeviklerden kaçan çar enkazı da ilave edildi.” der. Toplumdaki çözülmenin en çok kadını etkilediğini belirten Toprak artık yeni bir kadın tipinin doğduğunu söyler: ‘asri kadın’. Bu tarz kadınlar Şişli, Kadıköy sosyetesinden olmakla beraber “Geçim derdi olmayan burjuva normları dahilinde süsüne düşkün, modayı izleyen, dansinglerde hoş vakit geçiren, adalarda eşek turuna giden menden bir yaşam peşinde olan” kadınlardır (Toprak, 2019: 84).

cinsi münasebete giriştiği şimdiye kadar hiç işitilmemiştir." (s. 148). Bir İngiliz olarak Jackson Read geleneği, kendi ırkı ve kültürü dışındaki her şeyi öteki olarak karşılamaktadır.

Romanda "öteden beri şiddetle İngiliz meraklısı" (s. 24) olarak tasvir edilen Leyla yaşadığı topluma yabancılaşmış, monden hayat meraklısı ve bunu göstermekten zevk alan bir İngiliz hayranı, yabancılar karşısında şuh ve züppe hâllere bürünen, akşam çaylarından sabah gezintilerine koşan, geçim derdi olmayan Batılı bir öznedir. Leyla'nın monden hayat tutkusu, Avrupalı hayat tarzı onu Jackson Read'e bağlayan en önemli husustur: "Leyla onun fizik tesirinden tamamiyle kurtulmuş bulunuyor, fakat muhiti üzerinde devam eden cazibesinden bir türlü sıyrılamıyordu" (s. 172). Leyla'nın Türk kimliğini ortaya koyacak hiçbir unsur yoktur. Çünkü bilinç olarak asimile olmuştur. Bu özellikleriyle Leyla hem kendi toplumuna yabancılaşmış hem de yabancı askerler tarafından yetiştiği kültürden ten rengine kadar ötekileştirilmiştir.

Azize Hanım, yabancı askerlerle ilişki kuran bir başka kadındır. İlk olarak Jackson Read'i elde etmeye çalışır. Bunun için şekilden şekle girer. Salonlara baştan çıkartıcı kıyafetlerle gelir. Başarılı olamayınca yönünü Captain Marlow'a çevirir. Marlow'un cinsel yönelimleri farklı olduğu için buradan da eli boş döner. "Budala, beceriksiz, serser ve bencil" (s. 257) olarak tasvir edilen Azize Hanım, sonunda Madam Jimson'un balosunda genç bir Fransız bahriyelisi bulur. Genç âşığının isteklerini yerine getirmek için "Şarklı bir yaşayış tarzı almağa" başlar. Bu özellikleriyle Azize Hanım kimliğini tamamen kaybetmiş, evli olmasına rağmen bir rütbeli işgal subayını elde etmeye çalışan, iffetine sahip çıkmayan, havai, monden hayatın içinde yer alan Batılı bir öznedir.

İngiliz zabitleriyle kadınların buluştukları yerler balolar ve ev partilerinin verildiği monden hayatın tezahür ettiği yerlerdi. Major Will'in yeni aldığı konakta verilen partide: anlatıcı "İngiliz zabitleri bir cenk sonunda ganimet paylaşmasına koyulan savaşçılar gibi kadınların üzerine atıldılar." (s. 126) diyerek bu durumu ifade eder. Askerler ile kadınlar arasındaki ilişki bedenî bir özellik göstermektedir. Bu ilişki biçiminde toplumun kültürel normlarının kabul edemeyeceği aşırılıklar görülür.

Türk kadınlarının yanı sıra İtilaf askerleri ile yakınlaşma yaşayan bir başka kadın Madam Jimson'dur. Kendisini İstanbul'un en tanınmış ailelerinden biri olarak sunan Jimson, İngiliz ve Avusturyalı olduğunu beyan etse de kendisi "Moda'da yerleşen macerası bir Suriye'li katoliğin" kızıdır (s. 254). Beyoğlu'nun tanınan cazibeli, güzel bir kadını olan Madam Jimson İtilaf zabitlerinin arzu nesnesidir. Jackson Read ile bir süre birlikte olmuş fakat daha sonra Jackson Read'in Leyla'ya olan meyli nedeniyle ondan ümidini keserek İtalyan ve Fransız askerlerine yönelir: "İngiliz zabitlerinden artakalan, fakat nefisliğinden ve tazeliğinden hiçbir şey kaybetmeyen bu cennet yemişin ikinci sınıf fatihleri ordugâhına bu vakitsiz düşüşü İtalyanlarla Fransızlar arasında

adeta yeni bir ganimet bölüşmesi gibi heyecanlı bir hadise oldu.” (s. 174). Jimson, ellili yaşlarındaki Fransız subay Colonel de Rochepierre ile birlikte olmaya başlar. Rochepierre’i sevmez fakat onun şöhretinden yararlanarak kendi cemiyetinde öne çıkmak ister.

Madam Jimson, hayatını Türk tebaiyetinde geçirmiş olmasına rağmen kendini Türk olarak görmek istemeyen hatta kendisine atfedilen bu kimlikten nefret eden, sosyetik hayatın ortasında bulunan, davetler veren bu alandaki başarıları ile zevk alan, şuh, evli olmasına rağmen yabancı askerler ile birlikte olmayı seçen Batılı bir öznedir. Yabancı askerlerin ona bakışı cinsel arzudan öteye geçmez. Ahlaki olarak yozlaşmış bir tiptir. Çeşitli ayak oyunları yaparak istediğini elde etmeye çalışır. Madam Jimson verdiği davetlerle yabancı askerlerin monden hayat içerisinde yer almasını sağlar

Jackson Read’in annesine yazdığı mektupta Türk kadınları ile ilgili satırlarda da: “Buranın kadınları çok şuh ve havai” (s. 351) der ve onları küçümser şekilde bazı İngilizce ve Fransızca kelimeler öğrenmelerine rağmen kafeslerinden çıkamadıklarını, verdikleri egzotik zevklerin bir süre sonra kaybolduğunu ifade eder. Batılı bilince sahip bu kadınlar kendilerini birçok açıdan yabancı askerler ile eşit görseler de Jackson Read ve diğerleri açısından bunlar Doğu’nun bir parçası ve ötekidir.

Hayalî Öteki

Batı dünyasının, Doğu’yu kendi çıkarları için ilmî, edebî, tarihî ve idari açıdan yeniden üreterek ötekileştirdiğini ifade etmiştik. Bunlar “Batı’nın Doğu üzerinde imâl ettiği hayaller dünyasının sınırları içinde varlık kazan[ır].” (Said, 1998, s. 20). Doğu ile ilgili söylemlerin başlangıcı seyahatnameler ve edebî eserler olduğu için bu kurgudan yola çıkılarak “Hayalî Doğu” imgesi oluşturulur (Parla, 2001). Hentsch de, Hayalî Doğu’yu: “Batı’nın karşıtıdır ve sınırları belirsizdir; dünyanın geri kalan her yerini, yani Batı’nın kendisi ya da kendisinin doğrudan uzantısı saymadığı her şeyi içine alabil[en].” (1996, s. 9) bir kavram olarak tanımlar. Bu kurgulaştırılan imgenin içerisinde masalımsı öğeler, peşin hükümler, egzotik tahayyüller bulunur. Misal bu kurguda Doğulu kadın, sultan, harem, cinsel fantaziler, odalıklar, hamam, şeyh, paşa önemli bir yer tutar. Misal, “Kadınlar genellikle erkek gücünden doğma hayal yaratıklardır.” ve Doğu ile ilgili anlatılarda erotizmin özel bir yeri vardır (Said, 1998, s. 284).

Batılı sanatçılar Doğu’yu ele alırken onu görmeden zihnî bir şekilde, kendilerinden önceki değerlendirmelerin etkisinden kalarak Doğu’yu deneyimlemeden eserlerini meydana getirir. Örneğin Fransız Ressam Jean Gros, Napolyon’un Mısır seferini resmederken tablolarını Mısır’a gitmeden hayalî manzaralar oluşturur. Jean Gros gibi birçok ressam da Doğu’ya gittiklerin de zihinlerindenki kalıplaşmış görüntüleri bulamayınca zihinlerine yerleşmiş Doğu’yu çizer. Aynı durum sinema için de geçerlidir. Doğu’yu anlatan filmler Doğu’da çekilmez. Doğu, Batı’nın deneyimlemeye bile gerek

duymadığı, egzotik, zihnî dünyasının arzu nesnesi hâline gelmiş, onu istediği gibi biçimlendirmiş hayalî alandır (Kömeçoğlu, 2011, s. 45–46). Bu hayalî alanı oluşturan Batı, öteki olarak Doğu'yu şekillendirerek bir eğlence alanı, fantezi ögesi olarak sunar.

Romanda yabancı askerler, birbirlerini olumsuz şekilde tanımlarken Doğu'ya ait Batı'nın ürettiği imgeleri kullanır. Hayalî Doğu'nun tasviri özellikle Captain George Marlow üzerinden işlenir. Marlow, Jackson Read'in ataletini ve kadınlarla olan ilişkisini ifade ederken onu bir Osmanlı paşasına benzetir: "Sizi gidi koca şarklı sizi! Artık bir paşadan farkınız kalmadı. Tamamiyle, aynı tarz hayat, aynı gevşeklik; tamamiyle... Her gece bir haremde bir odalığın koynunda yapmadığı kalmıyor, sonra bütün gün yatağından dışarı çıkmak istemiyor" (s. 49-50). Marlow'un Doğu algısında paşa, etrafı güzel cariyeler çevrilmiş, geniş haremli olan, her gece başka bir kadının yanında, macun ve nargile tiryakisi, tembel ve cinsel fantezi unsurudur. Burada asıl vurgu harem ve cariyelik üzerinden kadındır. Çünkü Said'in de dediği gibi erkek muhayilesinin hâkim olduğu Batı, Doğu'yu "cinsiyet halkası içinden seks gözü ile seyre[der]" (1998, s. 37). Dolayısıyla Batı "ben" olarak eril, "Doğu" ise "öteki" olarak dişidir.

Hayalî Doğu tasavvurunun genel olarak Captain George Marlow üzerinden verilmesi, onun cinsel sapkınlıkları, fantezilerini "öteki" coğrafyada gerçekleştirme isteği duymasından kaynaklanır. Marlow'un İstanbul aşkı okul sıralarında başlamış bunun için Oxford Şark Dilleri bölümünde Türkçe öğrenmiştir. Kumarbaz ve eşcinsel olarak tasvir edilen Marlow İstanbul'u "mübarek zevkler ülkesi" (s. 52) olarak görür. İstanbul balo, parti, suvare gibi Batı yaşantısına ait eğlencelerin, hayatın yaşanacağı yer olmamalıdır. Çünkü burası "öteki" olarak fanteziler mekânıdır. Buraya gelenler bu tatları yaşamak için gelmelidir. "Öteki"nde gerçekleştirilecek eylemler ahlaki sorumluluktan azade olduğu için "ben"e hâlel getirmeyecektir. Marlow'un hamam macerasında karşılaştığı tellağı esmer, "tunçtan bir genç tanrı heykel" (s. 54) şeklinde mitolojik bir kahraman olarak tasvir ederken yaşadığı deneyimi oryantalistler gibi kurgular, hikâyeleştirir, abartır ve muhababına sunar. Tellağın fiziksel özellikleri Doğulu ötekini temsil eder niteliktedir. Esmerdir, gür ve siyah saçlıdır, güçlüdür, serttir ve ani tepkiler verir. Aynı kısım içerisinde fiziki özellikleri tasvir edilen Marlow ise Batılı bireyi temsil eder şekilde, sevimli, şirin "omuzları geniş ve kuvvetli, bacakları gibi etsiz, narin, uzundu[r]." (s. 57).

Marlow'un Atıf Bey ile tanışması ise anlatıcı tarafından: "İngiliz zabiti Türkiye'ye gelirken hayaliyle tasarladığı Türk'ü nihayet bulduğuna inanıyordu." (s. 182) şeklinde ifade edilir. Çünkü bu tanışmaya kadar para karşılığında ilişkiler yaşamış ve bunlardan beklediği hazı alamamıştır. İsteddiği şey "yarı vahşi, yağız yüzlü Türk erkeklerinin elinde bir kız gibi hırpalan[maktır]" (s. 182). Görüldüğü üzere arzu nesnesi olan "öteki", "ben"e karşıt şekilde konumlandırılmıştır. Her iki karşılaşmada da öteki, vahşi, sert ve medeniyetsiz olarak tasvir edilirken ahlaksızlığın kaynağı olan Marlow ise beyaz

tenli, sevimli, yumuşak ve narindir. Çevresi tarafından yaptığı ahlaksızlıklara rağmen olumsuzlanmaz.

Captain Marlow, Atıf Bey’le ilişkisini kestikten sonra da onun çevresiyle birlikte olmaya İstanbul’un kıyıda köşede kalmış yerlerini bulup “Şark zevklerinin baharatlı tadını” tatmaya devam eder (s. 306). Marlow’un bu eylemleri hayalini kurduğu zevklerin ve fantazilerin mekânı olan Doğu’yu keşfetmek içindir. İstanbul’u deneyimledikten sonra gerçeğin anlatılanlar gibi olmadığını bilincine varır. Burada yeni zevkler tatmışsa da Şark onu “hayal kırıklığına uğrat[mıştır]”. Çünkü “Şarkın kor gözlü esmer adamı Şimalin gök bakışlı sarışın adamından ne daha ateşli, ne daha çok şehvetlidir.” (s. 346). Tasvirlerin ve karşılaşturmaların özünde fiziksel farklılıklar ve oryantalist kurgular yatar. Marlow yaşadıklarıyla hayal ettiklerini bağdaştıramadan “hayal kırıklığı” içerisinde İstanbul’dan ayrılır.

Batılı birey, Doğu’yu kendi metinlerinden, resimlerinden tanıdığı için olağanüstülüklerin, mübalağalı yaşamların, ahlak sınırlarının zorlandığı egzotik bir yer olarak tahayyül eder. Doğu, Batı için bir bütündür. Kültürel fark yoktur. Buradaki insanlar ve şehirler her şeyiyle aynıdır. Saf bir İngiliz olan Jackson Read’in annesi Doğu’yu Kutsal Kitap’tan okuduğu kadar bilir. Bunun için İstanbul’u kötü, dışlanmış ve ötekiliği simgeleyen, Allah’ın gazabına uğramış olan Sodom ve Gomore’den, Babil’den farklı bir yer olarak görmez. Misal Azize Hanım’ın tanıştığı Fransız Bahriyelisi de İstanbul’u Pierre Loti’nin kitaplarından öğrenmiştir. “Şarka ait her şeyin gözü bağlı bir delisi” (s. 274) olan Forestier adlı bu asker, Azize Hanım’dan Batılı tarzını bırakıp “Şarklı” bir kadın olmasını isterken kendisi de Azize’ye uyum sağlamak için gâh Pierre Loti’nin kitabındaki elbiseleri gâh Teophile Gautier’in şark kıyafetlerini taklit etmeye çalışır (s. 308-309). Fransız asker bir anlamda Hayalî Doğu’nun insanı olmaya çalışır

Batı’da hayalî Doğu imgelerini oluşturan metinlerden biri de 18. yüzyılın başlarında önce Fransızca’ya ardından da İngilizce’ye çevrilen *Binbir Gece Masalları*’dır. Çünkü artık bir mit hâlini almış “saray”, “harem”, “sultan” mevzu bahis olduğunda Batı’da ilk akla gelen *Binbir Gece Masalları* ve burada geçen hikâyelerdir. Dolayısıyla Doğu’nun bir parçası olan İstanbul için de bu mitin ve masalların yansımaları görmek mümkündür. Bu etki ile “sultan” güzel, çeşitli mücevherler ile bezenmiş, sarayda yaşayan, masalımsı, her zaman karşılaşılamayacak, davetkâr tavırları sonrası aniden kocasının çıkıp geldiği bir arzu nesnesi olarak karşılık bulur (Parla, 1998, s. 96–97). Romanda Jackson Read’in Şehnaz Sultan’la karşılaşmasında bu mitin izlerini görmek mümkündür. Sultan, padişahın yeğeni ve Nail Paşa’nın eşi. Jackson Read, Sultan’ın evli olduğunu bildiği için bu tanışmayı “bir macera” olarak addeder. “Derisi güneş görmemiş” bir kadın diyerek onun gizemine vurgu yapar. Marlow’un bu karşılaşmaya verdiği tepki ise tam bir oryantalist bakış açısidir: “Oo,oo! Binbir Gece Masalı” (s.

187). Sultan, saçlarından kıyafetlerine kadar şarkı temsil eden bir kadın olarak tasvir edilir. Sultan'ın daveti Jackson Read'i heyecanlandırır. Çünkü Sultan'ın yatak odasına girme ihtimali açısından kendini *Binbir Gece Masalları*'nın bir kahramanı olarak görür. Sultan'ın yaşadığı sarayı, kıyafetlerini, davranışlarını dikkatlice tetkik eder. Bu tetkikten sonra Sultan hakkındaki kanaati masalsi dünyadan çıkar ve onu aşağılayıp ötekileştirerek: "Konuşması bir kuşun cıvıltılarına ve hareketleri bir kedinin kımıldanışlarına benziyor ve onu okşarken vücudu bana hiç de insan cinsinden bir şey gibi gelmiyor." (s. 189-190) der. Bundan sonra ilişkileri sıradan bir hâl almaya başlar.

Sonuç

İstanbul'un işgali ile Millî Mücadele arasında geçen olayları anlatan *Sodom* ve *Gomore* romanında "Ben ve Öteki" arasındaki ilişki Doğu-Batı düzleminde ele alınır. Bu ilişki coğrafi sınırlardan azadedir. Kaynak ihtiyacından dolayı kolonyalist bir bakış açısıyla Doğu'ya yaklaşan Batı bütün kurumları ile onu bir inceleme alanına dönüştürerek kendi menfaati doğrultusunda yeniden üretir. Bunun sonucunda oryantalist bakış açısı değer yargıları, kültür, ahlaki normlar, dil, beden gibi farklılıklar üzerinden ötekileştirilen Doğu'ya aynı zamanda sistemli bir şekilde hayalî manzaralar ve fantastik tahayyüller atfedilir. Doğu'nun Batı'yı "öteki" olarak değerlendirmesi ise maruz kaldığı sömürü faaliyetlerinin bir sonucu olarak belirir.

Romanda Doğu-Batı karşılaşması etrafında ortaya çıkan "Ben ve Öteki" imgeleri iki taraflı olarak değişim gösterir. Yabancı askerler Batı'yı, Necdet ve Cemil Kâmi Doğu'yu temsil eder. Ayrıca Doğu-Batı arasında kalmış Leyla ve Azize gibi kahramanlar da mevcuttur. Tarafların birbirini gözlemlemesi ve bunu sunması eş zamanlı olsa da yabancı askerlerin sayıca daha fazla olduğu görülür. Eserde bahsi geçen yabancı askerlerin hepsi rütbelidir ve bunlar oryantalist bilgiye sahip olarak İstanbul'u işgal etmeye gelmiştir. Bu askerlerin de "Ben-Öteki" bağlamında temsil değerleri vardır. Jackson Read, Batılı yüksek yaşam standartlarına hâkim, kendini "Efendi" olarak gören, kimlik bilincine sahip "Ben" in asil temsilcisidir. George Marlow, hayalî ve egzotik Doğu'yu arama gelmiştir. Fransız askerler için de Doğu, kitaplardan öğrenilmiş masalımsı bir diyardır. Fransız askerlerden ziyade İngilizler daha baskın ve "Ben" i öne çıkarmaya daha meyillidir. Sahip oldukları özgüven ile şehirdeki herkesi aşağı bir sınıf ve öteki olarak görürler. Millî Mücadele'nin başarıya ulaşması neticesinde özellikle İngiliz askerler hayal kırıklığına uğrar. İnşa ettikleri sarılmaz "Ben" yıkılmış, ötekileştirdikleri Türkler özbilinçlerini kazanmıştır. Hayal edilen Doğu kavramının gerçekler uyuşmadığı anlaşılmıştır.

Doğu'yu temsil eden Necdet ve Cemil Kâmi'nin ortak özelliği milliyetçi kimlikleridir. Bu bilince baştan itibaren sahip olan Cemil Kâmi Anadolu'ya geçerek Kurtuluş Savaşı'na katılır. Necdet de kimlik bilincine sahiptir. Fakat bu bilincin ortaya çıkması

için Leyla'dan arınması gerekecektir. Bu noktada eserde zihni dönüşümü gerçekleştiren tek kişidir. Her iki kahraman yabancı askerlerin İstanbul'da yaptıklarını görünce Batı zihniyetinden ve sisteminden nefret ederler. Onların gözünde Marlow, Batı'nın ahlaksızlığını; Jackson Read, kibrini; diğer askerler de halka davranış biçimleriyle merhametsizliğini ve çürümüş sistemini temsil eder.

Romadaki kadınlar ise “Doğu-Batı” ikilemi arasında kalmış, tutum, davranış ve hayata bakış açısı bakımından Batılı fakat diğer hususlar noktasında Doğuludur. Bu kadınlar Batılı özne olsalar bile bu coğrafyada doğmaları Batılılar için “öteki” olmalarına yetmektedir ki zaten kadınlara o gözle bakılır. Bu kadınlar kendi özlerini reddettikleri için ayrıca Necdet ve Cemil Kâmi tarafından da öteki olarak değerlendirilirler.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author declare no potential conflicts of interest with respect to the research, authorship, and/or publication of this article.

Grant Support: The author received no financial support for the research, authorship, and/or publication of this article.

Kaynakça/References

- Akı, N. (2001). *Yakup Kadri Karaosmanoğlu: İnsan-eser-fikir-üslup*. İletişim Yayınları.
- Arılı, Â. (2009). *Oryantalizm-oksidentalizm ve Şerif Mardin*. Küre Yayınları.
- Bayrakçı, K. (2009). Proust, Yakup Kadri ve Giraudoux'un “Sodom ve Gomore” adlı yapıtlarında ötekilik ve kimlik sorunu üzerine. *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3, 59–76.
- Bulut, Y. (2004). *Oryantalizmin kısa tarihi* (3. bs). Küre Yayınları.
- Bumin, T. (2013). *Hegel: Bilinç problemi, köle-efendi diyalektiği, Praksis felsefesi* (5. bs). Yapı Kredi Yayınları.
- Buruma, I., & Margalit, A. (2009). *Garbiyatçılık: Düşmanlarının gözünde batı* (G. Turan, Çev.). Yapı Kredi Yayınları.
- Criss, B. (2020). *İşgal altında İstanbul 1918-1923* (A. Kaçmaz, Çev., 12. bs). İletişim Yayınları.
- Emiroğlu, K., & Aydın, S. (2003). *Antropoloji sözlüğü*. Bilim ve Sanat Yayınları.
- Erolat, C. Y. (Ed.). (1996). *Yakup Kadri'den Hasan Ali Yücel'e mektuplar*. Yapı Kredi Yayınları.
- Hegel, G. W. (1986). *Tinin görüngübilimi* (A. Yardımlı, Çev.). İdea Yayınları.
- Hentsch, T. (1996). *Hayali Doğu: Batı'nın Akdenizli Doğu'ya politik bakışı* (A. Bora, Çev.). Metis Yayınları.
- Jezernik, B. (2012). “Türk” İmgesi. B. Jezernik (Ed.) *Hayallerdeki “Türk” içinde* (s. 7–25). Kitap Yayınevi.
- Kalın, İ. (2021). *Ben, öteki ve ötesi - İslâm-Batı ilişkileri tarihine giriş-* (22. bs). İnsan Yayınları.

- Karaosmanoğlu, Y. K. (1966). *Sodom ve Gomore*. Bilgi Yayınevi.
- Koçyiğit, D. (2017). Batı'yı kurgulamak - Doğu'yu sunmak, Doğu'yu kurgulamak - Batı'yı sunmak: Oksidentalizm'de ben ve öteki. *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 57(57), 133–160. <http://dx.doi.org/10.26561/iutded.369131>
- Kojève, A. (2001). *Hegel felsefesine giriş* (S. Hilav, Çev., 2. bs). Yapı Kredi Yayınları.
- Kömeçoğlu, U. (2011). Oryantalizm, belirsizlik, tahayyül, 11 Eylül. *Doğu-Batı*, II(20), 33–51.
- Kula, O. B. (2010). *Hegel estetiği ve edebiyat kuramı 1*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Moran, B. (2010). *Türk Romanına eleştirel bir bakış I: Ahmet Mithat'tan Ahmet Hamdi Tanpınar'a* (22. bs). İletişim Yayınları.
- Nakipler, N. D. (2010). *Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun romanlarında ötekileşme sorunu*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.
- Özdemir, A. N. (2018). Sodom ve Gomore'de bir gönderge olarak kutsal metinler. *Turkish Studies*, 13(20), 607–618.
- Parla, J. (2001). Hayâlî Doğu. *Atlas Dergisi*, 96, 41–47.
- Parla, J. (2012). *Efendilik, şarkiyatçılık, kölelik*. İletişim Yayınları.
- Safranski, R. (2013). *Romantik: Bir Alman sorunsalı*. (A. Nalbant, Çev.). Kabalcı Yayıncılık.
- Said, E. W. (1998). *Oryantalizm: Sömürgeciliğin keşif kolu* (N. Uzel, Çev., 4. bs). İrfan Yayıncılık.
- Schnapper, D. (2005). *Sosyolojik düşüncenin özünde öteki ile ilişki*. (A. Sönmezay, Çev.). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Toprak, Z. (2019). *Türkiye'de yeni hayat: İnkılap ve travma 1908-1928* (3. bs). Doğan Kitap.
- Yeğenoğlu, M. (2003). *Sömürgeci fanteziler: Oryentalist söylemde kültürel ve cinsel fark*. Metis Yayınları.

